

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLKITÚZÉSEK

A disszertáció az utóbbi években vidékfejlesztési céllal felhasznált uniós és hazai források hasznosulását vizsgálja a Dél-dunántúli régióban, összefüggésben a támogatási forrásokat biztosító programok kritikus elemzésével. A kutatási téma aktualitását több esemény, folyamat is jelzi.

Egyrészt az AGENDA 2000-hez kapcsolódó reformfolyamatok következtében az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának második pillérévé vált a vidékfejlesztés, mely területi politika az elmúlt években hazánkban is fokozottan előtérbe került.

Az Európai Unió támogatást csak programozásra épülő fejlesztésekhez nyújt. A kutatási téma időszerűségét tehát másrésztől az eddig lezajlott programok értékelése és a tapasztalatok levonásának szükségessége adja.

A harmadik szempont, mely igen aktuálissá teszi a vizsgált témakört, az a LEADER szemlélet előtérbe kerülése az Unió fejlesztéspolitikájában, amely a 2007-2013-as agrár- és vidékfejlesztési tervekben már, mint horizontális alapelv jelenik meg.

Kiinduló feltételezésem, hogy a vidéki területek fejlesztésének legmegfelelőbb módja az endogén, vagyis a belső erőforrásokra, helyi értékekre támaszkodó, azokra integrált módon építő, programalapú vidékfejlesztés. Ennek megvalósítása hozhat csak hosszútávon fenntartható fejlődést.

A disszertáció célkitűzései – a hipotézis alátámasztására – az alábbiak:

1. A vidékfejlesztéssel kapcsolatos *uniós és hazai szakirodalom komplex elemzése*, abból a célból, hogy mennyire hasznosíthatók az elméleti és gyakorlati munkák, kutatások a vidékfejlesztési beavatkozások megalapozása során.
2. Az eddigi *„vidékfejlesztési programok” cél és hatásvizsgálata*, különös tekintettel a helyzetfeltárás és a stratégiai célok összhangjára, valamint arra, hogy milyen hangsúlyt kap a belső erőforrások használata a célok elérésének érdekében.
3. A *vidékfejlesztési támogatások* (Vidékfejlesztési Célelőirányzat, SAPARD) felmérése és *hatásaik vizsgálata* a Dél-dunántúli régióban.
4. A negyedik kutatandó terület annak felmérése, hogy *életképesek lehetnek-e a régióban az endogén, integrált vidékfejlesztési programok*. Mivel ennek eklatáns példája a LEADER közösségi kezdeményezés, ezért áttanulmányoztam ezt a programot is és megpróbáltam feltárni a már lezajlott LEADER+ jellegű kísérleti program, valamint az idén tavasszal elindult AVOP LEADER+ program eddigi tapasztalatait.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatómunkát szekunder és primer források felhasználásával végeztem. **Szekunder kutatások** keretében összevettem a SAPARD Terv helyzetfeltárását, stratégiáját, cél- és eszközrendszerét. Különös figyelmet szenteltem a helyzetfeltárás és a stratégiai célok összhangjának, valamint annak, hogy milyen hangsúlyt kap a belső erőforrások használata a célok elérésének érdekében.

Hasonló vizsgálatot folytattam a Vidékfejlesztés Célelőirányzat (VFC) esetében, ahol a támogatási célkitűzések és a megvalósult eredmények konzonanciáját értékeltém.

A LEADER+ jellegű kísérleti program tapasztalatainak feltárását a programban résztvevő három dél-dunántúli Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport adatainak, dokumentációinak elemzésével, valamint a programban munkálkodó Regionális Vidékfejlesztési Iroda (REVI) munkatársaival és a helyi szakemberekkel folytatott mélyinterjúkon keresztül készítettem el.

Az AVOP LEADER+ program első benyomásairól a régió Helyi Vidékfejlesztési Terveinek ismeretében tettem megállapításokat.

A vidékfejlesztési támogatások (VFC, SAPARD) hatásvizsgálatát a Dél-dunántúli Régióban a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) Dél-dunántúli Regionális Kirendeltsége és az FVM egykori Vidékfejlesztési Programok Főosztálya Dél-dunántúli Regionális Vidékfejlesztési Irodája által rendelkezésemre bocsátott pályázati adatokkal, egészen pontosan a pályázatokban megadott indikátorok segítségével végeztem el.

Az értékelés során a kutatás által feltárt adatokat a SAPARD tervben megadott tervszámokkal hasonlítottam össze. A VFC esetében nehezítette az értékelést, hogy nem fogalmazódtak meg tervszámok, így hatásaira vonatkozóan az output indikátorok segítségével, valamint a REVI-s kollégákkal folytatott mélyinterjúkból kiindulva tettem megállapításokat.

Mivel a gazdasági, természeti-környezeti, társadalmi és területi változások egy része igen nehezen, vagy esetleg egyáltalán nem számszerűsíthető, így ezt kiegészítendő, nem kerülhettem meg a kvalitatív vizsgálatokat sem. Szükségesnek láttam **primer kutatások** keretében az indikátorok adatsorának kiegészítését a programok megvalósításában résztvevő szakemberek és a végső kedvezményezettek szubjektív véleményével. Ezen vélemények begyűjtése egyrészt mélyinterjúkkal, másrészt kérdőíves felméréssel történt. Első esetben a Dél-dunántúli Regionális Vidékfejlesztési Iroda 3 munkatársával lefolytatott beszélgetések, utóbbi esetben 133 db kérdőív szolgált a vizsgálat adatbázisául.

3. EREDMÉNYEK

3.1 Az *alapotő tudományos munkák hasznosulása a stratégiai tervezésben*

A kutatás során kerestem a választ arra a kérdésre, hogy mennyire hasznosíthatók az elméleti és gyakorlati munkák, kutatások a vidékfejlesztési beavatkozások megalapozásában.

Arra a következtetésre jutottam, hogy a vidékfejlesztési tervek, helyi vagy országos stratégiák, koncepciók előkészítése során készült tanulmányok, helyzetfeltáró-értékelő fejlesztési dokumentumok nem kellően hasznosulnak.

Ennek oka kereshető egyrészt abban, hogy a stratégia készítése *igen sok szempont figyelembevételét* követeli meg (EK tanácsi rendelet, közösségi stratégiai iránymutatások, hazai országos koncepciók, átfedés-mentesség biztosítása). Feltételezhető továbbá, hogy a megalapozó dokumentumok készítése során a *résztevéők teljességre törekedtek*. Igyekeztek az összes vidéki problémát feltárni, valamint javaslatokat megfogalmazni a gondok orvoslására. Uniós pénzügyi keretek azonban csak meghatározott intézkedésekre állnak rendelkezésre. A harmadik ok pedig – véleményem szerint – abban kereshető, hogy míg *a kutatókat a tudományos alaposság és elkötelezettség vezeti*, addig a végleges tervet készítő mögött álló tényleges döntéshozók a politikusok, akiket viszont különböző lobbierők is befolyásolnak a végső döntés meghozatalakor.

Meglátásom szerint – mivel a vidéki térségek meglehetősen sok problémával küzdenek – a problémaelemzés során a legégetőbb, alapvető problémákra fókuszálva kell megoldásokat találni, melyek aztán maguk után vonják a többi dilemma megoldását is.

Kijelenthető továbbá, hogy a vidékiségi gondjainak, problémáinak összegyűjtése, ezekre általános, vagy akár konkrét megoldási javaslatok körvonalazása bár igen hasznos, de önmagában a döntéshozók számára a hatékony felhasználáshoz nem elegendő. Ténylegesen akkor lehetne ezeket a javaslatokat hasznosítani, ha a javaslattevők adott fejlesztési tervhez, a különböző rendeletekben meghatározott intézkedésekhez és konkrét forráshoz rendelnek ötleteiket.

3.2 A *vidékfejlesztési támogatások hasznosulása a Dél-dunántúli régióban*

3.2.1 A *Vidékfejlesztési Céltámogatás hasznosulása a Dél-dunántúli régióban*

A Vidékfejlesztési Céltámogatásra 2000-2003 között 703 db pályázatot nyújtottak be a Dél-dunántúli régióban, melyek közül 358 db felelt meg a bírálati szempontoknak. A régiók rangsorában, az 1000 főre jutó beadott pályázatok tekintetében, a Dél-dunántúli régiónak ez az első helyezést

jelenti, a nyertes pályázatok esetében minimális különbséggel a Dél-alföldi régió után a második helyet. A 2000-2003. időszakban elnyert 1,6 milliárd forint VFC támogatás közel 3,4 milliárd forint összértékű beruházást indukált a régió vidéki területein.

A tényleges hatások vizsgálatát az indikátorok segítségével végezhetjük el. Megnehezítette azonban az adatgyűjtést, hogy a pályázatkezelő szoftver megfelelő rekordja csak a műszaki tartalom rövid leírását tartalmazta, konkrét indikátorok nem minden esetben találhatóak a szövegben.

A támogatható tevékenységek az alábbiak voltak:

- Falufejlesztés és –felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése.
- A gazdasági tevékenységek kiszélesítése, alternatív jövedelemszerzési lehetőséget biztosító tevékenységek fejlesztése.
- A vidéki infrastruktúra fejlesztése, javítása.

A **„Falufejlesztés és felújítás”** intézkedés keretében a fejlesztések 80 %-a épület felújítást célozta. A rekonstrukció egyrészt hozzájárult a vidéki települések önálló, egyedi karakterének megtartásához, másrészt az épületek új funkció betelepítése révén a helyi közösség által hasznosíthatóvá váltak. A beruházások 15 %-a környezeti, táji elem, összefüggő közterület megóvására, rendbe tételére irányult. Ezek a fejlesztések a vidéki területeken élők életkörülményeinek, életminőségének javítását szolgálják. A VFC 2000-ben lehetőséget adott továbbá a tervezésre, melynek keretében a régióban 7 település területének rendezésére készült tervdokumentáció. Közösségfejlesztési programokat is finanszírozott a VFC, de az adatok alapján, a vidéken élők többsége sajnos még nem ébredt rá a közösségfejlesztés fontosságára.

„Az alternatív jövedelemszerzést biztosító tevékenységek” jogcímrre érkezett be és nyert támogatást a legtöbb pályázat. A régióban az országos eredményekhez képest kiemelkedően nagy számú ötlet fogalmazódott meg alternatív jövedelemszerzést biztosító tevékenységek tekintetében.

Számos beruházás *ökogazdaság* fejlesztését célozta, amely a természetkímélő, tájfenntartó környezethasználatot helyezte előtérbe és sok esetben érzékeny természeti területen gazdálkodott. A VFC ösztönözte a *helyi, speciális élelmiszer és nem élelmiszer célú termékek előállítását* és piacra jutását. A szándék az volt, hogy minél nagyobb arányú helyben hozzáadott érték jelenjen meg a vidéki területekről származó egyedi, tájjellegű produktumokban. Ebben a témakörben található a *kézműves tevékenységek támogatása*. Amellett, hogy kiegészítő jövedelemszerzési lehetőséget biztosít a helyben élők számára, a kézművesség egyben a hagyományörzés egyik fontos eszköze. Az alternatív jövedelemszerzés

további fontos szegmense az *agroturizmus*, ebben a jogcímben nyert a legtöbb pályázat. Különösen népszerű volt a falusi szálláshelyek fejlesztésének támogatása, valamint – igen sokszínű – turisztikai attrakciók létrehozása.

Rendkívül fontos a jóváhagyott és felhasznált központi támogatások vidéki foglalkoztatásra gyakorolt hatásának elemzése. Mivel azonban a pályázati adatlap nem tartalmazott indikátortáblát, a megőrzött és új munkahelyekkel kapcsolatos körülbelüli számadatokat a volt REVI-s kollégákkal lefolytatott mélyinterjúk segítettek feltárni. Eszerint a VFC országosan több száz munkahely megőrzését és jó néhány száz új munkahely létesítését támogatta a négy év alatt.

A támogatási jogcímek harmadik csoportjába **az infrastrukturális fejlesztések** tartoznak. Az előzőekhez képest a legtöbb támogatás e jogcím keretében került felhasználásra a régióban.

Az intézkedésen belül a legnépszerűbb tevékenység a mezőgazdasági úthálózat felújítása volt, erre érkezett be a legtöbb pályázat. A régióban 25,5 km feltáró út készült el, ami talán elsőre nem tűnik túl soknak, de ha összehasonlítjuk a VFC által elért regionális eredményt a SAPARD Tervben ugyanerre az intézkedésre előírt regionális tervszámmal (30 km, szintén 3 éves intervallum alatt!), akkor kifejezetten kiemelkedőnek nevezhetjük az eredményt. Ezekkel a költségsökkentő infrastrukturális beruházásokkal javult a gazdálkodók jövedelmezősége.

A termelői érdekeket szolgálják a kiépített – felújított piacterek is, melyek a termékek – termények eladhatóságát könnyítik meg, csökkentve a mezőgazdasági vállalkozók multinacionális kereskedelmi cégeknek való kiszolgáltatottságát.

A VFC támogatás segítségével 18 000 m³ szennyvíz kezelése oldódott meg regionálisan, ami messze elmaradt a kívánatos mennyiségtől. E területen mintaeértékű fejlesztés a 2000. évi VFC-ből támogatást nyert Tolna megyei Aparhant község nyárfaerdős szennyvízkezelési rendszere.

Az infrastruktúrafejlesztés témakörén belül kerültek finanszírozásra az informatikai csomópontok kiépítései is, amelyek a termelők tájékoztatását, naprakész információval való ellátását szolgálják.

3.2.2 A VFC egészére vonatkozó megállapítások

A VFC „tevékenységének” legnagyobb eredménye, hogy a vidéki lakosság **szemléletváltását** segítette, melynek során jelentős részük **bekapcsolódott a vidékfejlesztési tervezési és programozási tevékenységbe**. Ez a folyamat azonban mutatószámokkal nem mérhető.

A kollektív program-alkotás folyamán az addig önálló, izolált fejlesztések egymást kiegészítve egy **komplex térségi program**, koncepció részévé váltak. Kialakult számos olyan helyi munkacsoport, amely kiterjedt

kapcsolatrendszerrel, szerteágazó tudással és sokrétű szakmai tapasztalattal vértéződött fel.

A SAPARD előkészítését segítő vidékfejlesztési célleírányzat meghatározó jelentőségű **tapasztalatszerzésre** adott módot a pályázat kiírójának és a pályázóknak egyaránt. Pályázati rendszere ugyanis az uniós vidékfejlesztési alapelvek figyelembe vételével került kidolgozására és működése során is ezeket kívánta érvényesíteni. A hazai vidékfejlesztés további fontos eredménye a vidéki területek lehatárolása, melyet a SAPARD Terv elkészítése indukált.

Összességében megállapítható, hogy a VFC négy éves támogatási rendszere alatt a régióban megvalósult mintegy 3,4 milliárd forint összköltségvetésű fejlesztés – beruházás elősegítette, hogy a vidéki térségek leszakadási folyamata lassuljon. A 1,6 milliárd forint vissza nem térítendő állami támogatás igaz, csak csepp a tengerben, mégis jó és hasznos célokat szolgált.

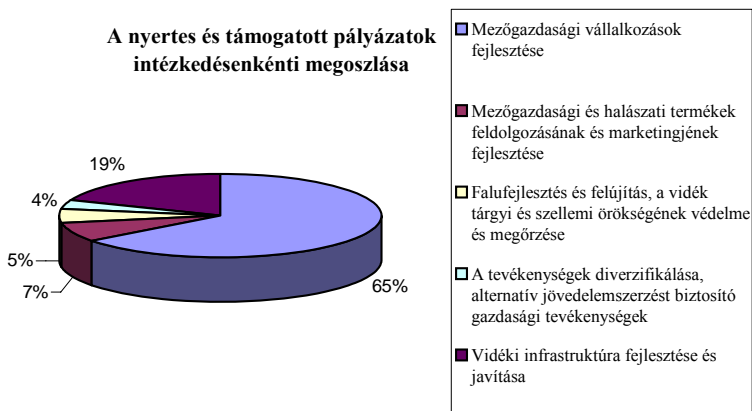
3.2.3 A SAPARD támogatások hasznosulása a Dél-dunántúli régióban

A SAPARD Terv célkitűzéseket figyelmesen átolvasva egy ellentmondásba ütközhetünk, mivel a program egyszerre próbálja megvalósítani a hatékonyságnövelést és a munkahelyteremtést. Márpedig a hatékonyság növelésére irányuló intézkedések olyan gépek, berendezések megvásárlását feltételezik, melyek értelemszerűen felváltják az emberi munkaerőt, feleslegessé téve azt. Vizsgálódásaim során többek között megpróbálok rávilágítani, hogy a két célkitűzésből melyiket sikerült jobban megvalósítani.

A program hatásvizsgálatakor a SAPARD Tervbe betervezett mérőszámokat vettem egybe a tényleges eredményekkel. Mivel a tervben szereplő számok országos szinten értendők, az általam gyűjtött adatok viszont régió szintűek, így a régióban elnyert támogatások arányában állapítottam meg a Dél-dunántúli régióra érvényes tervszámokat.

A Dél-dunántúli régióban a SAPARD Programra 1196 db pályázat került beadásra, melyből 419-et támogattak, a támogatási szerződést 403 pályázóval kötötték meg.

A nyertes pályázatok intézkedésenkénti megoszlását az 1. ábra szemlélteti.

Forrás: MVH Kaposvári Kirendeltség adatai alapján saját számítás

1. ábra: A nyertes pályázatok intézkedésenkénti megoszlása

Mind a beadott, mind a nyertes pályázatok esetében a legnagyobb „népszerűsége” a „Mezőgazdasági vállalkozások fejlesztése” intézkedésnek volt. A SAPARD Terv indikatív pénzügyi táblájában erre az intézkedésre jut a források legnagyobb százaléka, ami azt mutatja, hogy a tervezők szándéka is az volt, hogy rendelkezésre álló források legnagyobb részét technikai korszerűsítésre fordítsák.

A régióban a SAPARD program 8,6 milliárd forintos tőkeinjekciója által generált fejlesztés több mint 17,6 milliárd forint, a megvalósult fejlesztéseket az alábbiakban láthatjuk.

A „**Mezőgazdasági vállalkozások fejlesztése**” intézkedéscsomag eredménymutatóit és mennyiségeiket az 1. táblázat mutatja be.

Ha az intézkedés indikátorait összehasonlítjuk a tervben lévőkkel, azt lehet megállapítani, hogy az első nyolc eredményindikátor esetében a program regionális vonatkozásban látszólag eleget tett az előírtaknak. Vizsgáljuk meg azonban egy kicsit alaposabban az egyes mutatószámokat.

1. táblázat: A „Mezőgazdasági vállalkozások fejlesztése” intézkedés tervezett és tényleges eredménymutatói

Eredménymutató	Tervezett		Megvalósult
	Országos	Regionális*	
A fejlesztés által érintett üzemek száma (db), ebből	1100	209	214**
- kedvezőtlen adottságú területen lévő üzemek aránya (%)	35	7	6 % (16 db)***
- nők által vezetett üzemek aránya (%)	4	1	10,2 % (22 db)
- fiatal gazdálkodók által vezetett üzemek aránya (%)	9	2	8 % (19 db)
A program eredményeként megőrzött és új munkahelyek száma, összesen (fő)	4267 2133 6400	811 405 1216	8099,5 159 8258,5
A fejlesztés által érintett üzemek száma az összes üzemből	2 %	2 %	****2,7%
Állati férőhely korszerűsítés			
- szarvasmarha (férőhely)	137 000	26 030	3 077
- sertés (férőhely)	358 700	68 153	1 800
- baromfi (1000 m ²)	600	114	16
Egyéb korszerűsítő beruházások			
- gabonátároló (1000 t)	152	29	27
- erőgépek (db traktorok)	2 573	489	123

* a Dél-dunántúli régióra kiszámítva (az összes 19 %-a).

** a 261 db nyertes pályázat esetében vannak ismétlések, 28 db pályázó 2, 3, 4 sőt esetenként 5 db pályázatot is benyújtott.

*** A 64/2004. (10.12.) MVH közlemény listája alapján.

**** 2003-ban a régióban 7807 db mező-, erdő- és vadgazdálkodással foglalkozó cég működött.

Forrás: SAPARD Terv, KSH Web Statinfo, 2006, saját számítás

A megőrzött és új munkahelyekre vonatkozó adatok messzemenő következtetések levonására nem alkalmasak a következő okok miatt. Nem került egyértelműen definiálásra, hogy mi számít megőrzött vagy új munkahelynek. Gyakorlatilag a pályázóra lett bízva ennek eldöntése, aki – tudatában annak – hogy a munkahely megőrzés és az új munkahely teremtése pozitív elbírálásban részesül, igyekezett minél kedvezőbb adatokat felvinni az adattáblába, ami nem feltétlenül fedte a valóságot. Ehhez hozzá kell még fűzni azt a tény is, hogy jelentős mennyiségű munkahely meg is szűnt, ez azonban csak a kérdőíves felmérés során derült ki.

A következő három indikátor esetében már jelentős elmaradások figyelhetők meg. Ennek okai a következőkben kereshetők. Valószínűsíthető,

hogy azért nem volt túl népszerű az „Állattartáshoz kapcsolódó épületfejlesztési beruházások támogatása” alintézkedés, mert a támogatás odaítélését igen szigorú, költséges hazai és uniós előírásoknak való megfeleléshez kötötték. Ebben az időszakban azonban az állattenyésztési ágazatok jövedelmezősége rendkívül alacsony volt. Még a támogatáshoz szükséges saját erő előteremtése is gondot okozott a cégek nagy többségének.

Az utolsó két indikátor esetében is szükséges némi magyarázat. A traktorokra vonatkozóan előírt tervszámokat – a kapott adatok ismeretében – nem sikerült elérni. Ha azonban az intézkedés keretében vásárolt összes gépet, berendezést nézzük, valószínűsíthetően messze „túlteljesítettük” a tervet. A traktoron kívül beszerzett gépekre vonatkozóan azonban nem jelöltek meg mutatószámokat a tervezők.

A „Mezőgazdasági beruházások támogatása” című intézkedés hatásairól továbbá meg lehet állapítani, hogy a SAPARD program célkitűzései közül a mezőgazdasági termelés piaci hatékonyságának javítását segítette, jelentős mértékben növelte, illetve korszerűsítette a gazdálkodók gépparkját. Hozzá kell azonban tenni, hogy – ismerve a SAPARD pályázatok értékelési kritériumait – csak azok tudtak sikeresen pályázni és külső forráshoz jutni, akik a pályázatban bizonyítani tudták, hogy stabil, nyereségesen termelő gazdasággal rendelkeznek. Vagyis a pár hektáron termelő, a mezőgazdaságot csak jövedelemkiegészítő tevékenységként művelő gazdák nem tudtak bekapcsolódni a korszerűsítésbe, az ő lemaradásuk tovább nőtt.

A következő vizsgált intézkedés a **„Mezőgazdasági és halászati termékek feldolgozásának és marketingjének fejlesztése”**.

A programcélok között szerepel az élelmiszer-biztonság és higiénia, a környezetvédelem és az állatjólét feltételeinek megteremtése. Az eredménymutatók szerint a legtöbb esetben nem sikerült eleget tenni a tervben meghatározottaknak. Az élelmiszeripari ágazatok tekintetében a régióban csupán a tojás és jelentősebb mértékben a bor esetében sikerült elérni, illetve meg is haladni a régióra vonatkoztatott tervszámokat. Ennél az intézkedésnél is elsősorban megőrizni sikerült a munkahelyeket (1009 db), és bővítésről is beszámolhatunk (22 db új munkahely). Az előző intézkedésnél tett megállapítások azonban itt is érvényesek.

A harmadik vizsgált intézkedés a **„Falufejlesztés és felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése”** című.

Ebben az esetben szinte lehetetlen volt összehasonlítani a tervszámokat a ténylegesekkel, mert a pályázati adatlap egyáltalán nem ugyanarra kérdezett rá, mint amit a SAPARD Tervben eredménymutatóként megfogalmaztak.

Itt célszerű rámutatni a SAPARD Program tervezési anomáliáira, nevezetesen a tervezés és a végrehajtás (pályázati dokumentáció) közötti

diszharmonióira. Az az érzése támadhat a szemlélőnek, hogy nem tudja a bal kéz, mit csinál a jobb. Ebből a szempontból kiváló tanulóprogram volt a SAPARD az intézményrendszer szereplői számára, az AVOP esetében már kevesebb hasonló hibával találkozunk.

Ezen az intézkedéscsomagon belül a legnépszerűbb tevékenység a falvak építészeti és történelmi emlékeinek helyrehozatala, védelme, revitalizációja volt, melyek megvalósítása során a felújított épületek többsége új feladatok ellátására is alkalmas lett. Több falusi polgármesterrel történt beszélgetés rávilágított arra, hogy az ebben az intézkedésben megvalósult fejlesztésekkel a régióban sikerült hozzájárulni az életminőség javításához.

A hatásindikátorok közül a SAPARD program a környezetminőség javításához és a megőrzött (73 db) és új munkahelyek (22 db) számának gyarapításához járult hozzá. 2003-ban a Dél-dunántúli régió belföldi vándorlási különbözete -1217 volt (*KSH, 2004*). Hogy a SAPARD hozzájárult-e az elvándorlás csökkentéséhez csak feltételezhető, de nem bizonyítható.

A negyedik vizsgált intézkedés **„A tevékenységek diverzifikálása, alternatív jövedelemszerzést biztosító gazdasági tevékenységek”** című.

A beadott pályázatok majdnem mindegyike a falusi turizmushoz kötődött. Ez a tevékenység nem volt annyira kedvelt, mint az előző (mindössze 15 nyertes pályázat), pedig a vidéki térségek foglalkoztatási és jövedelemszerzési viszonyainak ismeretében, valamint tudva, hogy vidéken a mezőgazdaságon kívüli munkalehetőségek száma alacsony, igen nagy jelentősége lenne bármilyen alternatív jövedelemforrási lehetőséget teremtő beruházásnak. Meglátásom szerint ez az egyik neuralkikus pontja a vidékfejlesztésnek, jóval nagyobb figyelmet, szervezőmunkát, ismeretterjesztést, esetlegesen külső szakértői segítséget igényelne az alternatív jövedelemszerzési lehetőségek jobb kihasználása érdekében. Az intézkedéshez kapcsolódóan 23 db megőrzött és 15 db új munkahely jött létre.

Az utolsó vizsgált intézkedés a **„Vidéki infrastruktúra fejlesztése és javítása”** című, melyben helyi műszaki infrastruktúra biztosítását szolgáló beruházásokkal, valamint informatikai és kommunikációs rendszerek fejlesztésére vonatkozó beruházásokkal lehetett pályázni.

Ebben az intézkedéscsomagban a legtöbb nyertes pályázó a *„Mezőgazdasági úthálózat fejlesztése”* alintézkedésből került ki. A régióban ezáltal 67,6 km mezőgazdasági út épült meg, több mint a duplája a tervben előírtnak, vagyis bátran kijelenthetjük, hogy igen jelentős eredményeket sikerült az intézkedésnek – céljait tekintve elérni. A cél itt nem más volt, mint a termelés hatékonyságának növelése, amihez a megközelíthetőség

javításával, vagyis a költségek csökkentésével sikerült hozzájárulni. A hatás mértékének megállapításához azonban nincsenek konkrét adataink.

Meglátásom szerint legalább ennyire fontos alintézkedés az *energiaellátás korszerűsítése*, ebben viszont csak 7 fejlesztés volt érintett. Ez megint egy olyan terület, mely a jövőben sokkal nagyobb hangsúlyt és propagandát kell, hogy kapjon.

Az informatikai, kommunikációs rendszerek fejlesztésében résztvevő 15 szervezet által 9 043 db vállalkozás és 212 329 fő számára válhatott elérhetővé az internetes kapcsolat, a pályázati adatlapot kitöltők megítélése szerint.

Az alternatív szennyvíztisztítási beruházásban 6 kistélepülés érintett, a *helyi piacok kialakításában* viszont csak 2, pedig a vidéki térségekben a termékek helyben történő értékesítésére alkalmas, megfelelő infrastruktúrával ellátott helyi piacok száma csekély.

Az intézkedés keretében 2735 munkahelyet sikerült megőrizni és 60 új munkahelyet létrehozni.

3.2.4 A támogatásban részesült gazdálkodók véleménye a SAPARD programról

Fontosnak tartottam, hogy megkérdezzem a programban részt vettek véleményét is a program hatásaira vonatkozóan. Mivel a nyertes pályázatok 65 %-át a „Mezőgazdasági vállalkozások fejlesztése” intézkedésre nyújtották be, így a kérdőíves felmérést azon gazdálkodók körében végeztem el, akik erre az intézkedésre pályáztak és részesültek pozitív elbírálásban.

Az első négy kérdés a következő volt:

1. Ön hogyan érzi, javított-e gazdasága versenyképességén az elnyert SAPARD támogatás és a segítségével végrehajtott beruházás?
2. Kimutatható-e jövedelemnövekedés a gazdaságában a beruházást követően?
3. Kívánja-e bővíteni a gazdaságát a közeljövőben?
4. Ha bővítené, közrejátszott-e ez irányú döntésében a SAPARD támogatással végrehajtott beruházás?

A megkérdezett gazdák döntő többsége úgy érzi, hogy a SAPARD támogatás segítségével javult gazdasága versenyképessége, 4/5-ük úgy ítélte meg, hogy kimutatható jövedelemnövekedést is okozott. Szintén 4/5-ük további bővítést is tervez a közeljövőben, közülük a kétharmadukat az elnyert SAPARD támogatás ösztönzi erre a döntésre.

A „Mezőgazdasági vállalkozások fejlesztése” intézkedésnél megfogalmazott hatásindikátorok közül tehát a jövedelmezőség növekedését sikerült elérnie a programnak.

Az 5. kérdés arra irányult, hogy hogyan változott a foglalkoztatás az adott gazdaságban a beruházást követően. A program céljai között szerepel a munkahelyek megtartása és új munkahelyek teremtése. A vizsgált szegmens (egyéni gazdálkodók, mezőgazdasági szervezetek) esetében megállapíthatjuk, hogy itt a program részben elérte ezt a célt, főleg a munkahelymegtartásra vonatkozó részt, hiszen a megkérdezettek 70 %-nál nem változott a foglalkoztatás. Új munkahely mindössze 42 db keletkezett. A választ adók 7 %-nál azonban a fejlesztés jelentős számú elbocsátást eredményezett (26 fő), a válaszok mellé fűzött megjegyzésekből következőleg a hatékonyság javulása miatt. Ez igen meglepő eredmény volt, hiszen a pályázati kiírás értelmében olyan beruházás nem volt támogatható, amely révén csökken a foglalkoztatás. Ezt a tényt tehát valószínűleg elhallgatták a pályázók és csak a kérdőíves felmérés derítette rá fényt. Feltehetően ez nemcsak a Dél-dunántúli régióra jellemző „specialitás”.

A 6. „Milyen iskolai végzettséggel rendelkezik?” és a 7. „Rendelkezik-e mezőgazdasági végzettséggel?” kérdések összekapcsolódtak. A választ adó pályázók közül kiemelkedően magas volt a főiskolát, vagy egyetemet végzettek száma (51%). A mezőgazdasági végzettség tekintetében is a felsőoktatásban végzettek aránya volt a legmagasabb (37 %), szomorúan magas viszont azok aránya, akik semmilyen agrárvégzettséggel nem rendelkeznek (14 %).

A 8. „Részt venne-e szakképzési programban?” kérdésre a válaszadók 63 %-a igennel válaszolt és ami érdekes volt, hogy 90 %-uk rendelkezik valamilyen mezőgazdasági végzettséggel (33 %-uk főiskolai, egyetemi végzettséggel!), ami azt tükrözi, hogy a szakmai végzettséggel már rendelkezők is fontosnak tartják a hivatásukhoz kapcsolódó legfrissebb tudás megszerzését. A válaszadók 35 %-a viszont nem működne közre ebben a programban és közülük csak 22 % nem rendelkezik semmilyen agrárvégzettséggel. A SAPARD-ban azonban ez az intézkedés nem került meghirdetésre, mivel a támogatási jogcím előkészületi munkái nem készültek el időben és az EU nem akkreditálta.

A következő, 9. „Részt venne-e termelői csoport létrehozását célzó programban?” kérdésre 56 %-ban pozitív választ kaptam. Az érdekesség kedvéért kiszűrtem, hogy azok közül, akik csatlakozni kívánnak a termelést, értékesítést megkönnyítő szervezeti formához, 88 %-ban vannak a szakképzettek. A válaszadók 6 %-a már tag, meglepően magas viszont azok aránya (36 %) is, akik nem kívánnak a programhoz csatlakozni. Sajnos arra vonatkozóan, hogy milyen mértékben vettek volna részt ténylegesen ezek a

gazdák a SAPARD termelői csoportok létrehozását célzó intézkedésében, sosem fogunk választ kapni, lévén ez az intézkedés sem került meghirdetésre, szintén az előkészítési munka elhúzódása és az akkreditálás hiánya miatt.

A következő három kérdés („Részt vesz-e az AVOP-ban?”; „Ha benyújtott AVOP pályázatot, nyert-e?”; „Melyik intézkedésre nyújtott be AVOP-os pályázatot?”) az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív programhoz kapcsolódik. A kérdésekre kapott válaszok segítségével szerettem volna felmérni azt, hogy a SAPARD program, mint a Strukturális Alapokra felkészítő támogatási rendszer betöltötte-e ezirányú feladatát, kellő kedvet és pályázatírói szakértelmet tudott-e biztosítani az AVOP-hoz.

A válaszadók csupán 32 %-a vett részt az AVOP-ban, aminek több oka lehet. Egyrészt indokolhatja a SAPARD ügyintézés lassúsága, ami több gazdálkodónál is likviditási problémát vetett fel az utófinanszírozás vontatott ügymenete miatt. A beruházások szükséges önereje is meglehetősen terhet jelentett különösen a kisebb gazdaságok számára és újabb beruházás indítása előtt szükségesnek látszik tartalék képzése.

Akik viszont kellő mennyiségű tartalékkal rendelkeztek az újabb beruházáshoz, azok kétharmada a következő programban is nyert, vagyis tanulóprogramként – eszerint az adat szerint – jól működött a SAPARD.

A 13. kérdésben az iránt érdeklődtem, hogy ki készítette el a beadott SAPARD pályázatot. A SAPARD program egyik igen fontos tiszte lett volna a mezőgazdaságban dolgozók és a vidéken élők segítése a pályázatírói jártasság megszerzésében. Mivel a pályázatok 70 %-át pályázatíró cég vagy személy készítette el, így ennek a feladatnak a program nem igazán tudott megfelelni.

Az utolsó három kérdés a SAPARD program hasznát, problémáit és a további kívánatos beavatkozások jellegére kérdezett rá.

A gazdálkodók többségének véleménye szerint a program legfőbb haszna abban nyilvánult meg, hogy a megítélt támogatással csökkentek beruházásaik költségei, növekedett versenyképességük és a fejlesztés által korszerű, modern technikára tehetek szert. A gazdálkodók több mint 70 %-a a problémát abban látta, hogy az eljárásrend rettentően bürokratikus és bonyolult volt, a kifizetések pedig csúsztak, ami nagymértékben elhúzta a fejlesztések befejezését. Jelentős részük továbbá nehezményezte, hogy igen drága volt a pályázat beadása (pályázatírói díj, a felvett hitelek kamatköltségei, beszerzendő dokumentumok költségei), ami az előző problémával együtt (csúszó kifizetések miatt hitelfelvétel) sokuknál komoly likviditási problémát okozott. Ugyancsak egyöntetűen problémának minősítették a támogatás utófinanszírozási jellegét, aminek következtében a beruházás teljes költségét előre kellett kifizetniük.

A legérdekesebb és sokszínűbb válaszok az utolsó kérdésre érkeztek. A fejlesztés egyik legfontosabb gátjának látják a termelők, hogy sokszor nem hitelképesek és így nem tudnak fejleszteni. Mivel a mezőgazdaságban lassan térül meg a befektetett tőke, így létfontosságú lenne a hosszú, akár 15-20 éves lejáratú hitelek alkalmazása. Szinte mindannyian hiányolják a hazai termelés védelmét az importtal szemben, ami sokszor jóval rosszabb minőségű, de lényegesen olcsóbb a magyar árunál. Ehhez garantált, kiszámítható árakat, biztos piacot szeretnének látni. Egybehangzóan kérték, hogy az intervenciós felvásárlásoknál a kereskedőket, integrátorokat, nagy felvásárlókat zárják ki ebből a lehetőségből, csak a termelők vehessenek benne részt. Ennek a kívánságnak ellent mond az EU közös szabályozási rendszere. A válaszok nagy többségéből az is kiderült, hogy a termelőknek sokszor téves elképzeléseik vannak arról, miként működik a gazdaság, a piac, a kormánytól pedig olyan szerepvállalást várnak el, ami nem feladata.

3.2.5 A SAPARD program egészére vonatkozó megállapítások

A programkészítés és az akkreditálás folyamata Magyarországon szakmailag indokolatlanul hosszúra nyúlt, ami komoly késedelmet eredményezett.

Bár a SAPARD program nevében és célkitűzéseiben is felvállalta a vidéki térségek fejlesztését, a megvalósítás során kifejezetten a mezőgazdasági termelésben érintettek vehették részt. Néhány intézkedés kivételével (pl. „a kézművesség fejlesztése”), csak az pályázhatott, aki közvetlenül érintett volt az agrártermelésben legalább őstermelői szinten. Vagyis azok is kiestek a támogatás lehetőségéből, aki már korábban kényszerűségekből elhagyták az agrárszektort, és azok is, akik bár vidéken élnek, sosem kapcsolódtak bele. A „Falufejlesztés és felújítás” és a „Vidéki infrastruktúra fejlesztése” intézkedés keretében volt lehetőség önkormányzat részvételére, de az előirányzott forrás az igényeknek csupán töredékére volt elegendő (8 %).

A program igen nagy hiányosságának tekintem, hogy nem került meghirdetésre sem a „Szakképzés támogatása”, sem a „Termelői csoportok létrehozásának ösztönzése” intézkedés, pedig jelen pillanatban Magyarországon mind a szakképzettség alacsony szintje, mind a birtokméret erőteljes elaprózottsága és térbeli tagoltsága komoly akadálya a gazdaságok versenyképességének.

Másfelől a SAPARD a tanulóprogram szerepét jól betöltötte. Mind az intézményi oldalon, mind a pályázók oldalán a SAPARD hatására az elmúlt években széles körben elterjedtek az Európai Unió eljárásaira és követelményeire, a vidékfejlesztési projektekre, valamint a pályázatok megírására és értékelésére vonatkozó ismeretek. Az integrált, endogén

vidékfejlesztési megközelítésnek viszont szikráját sem találjuk a SAPARD programban.

3.3 A VFC és a SAPARD hatásainak összehasonlítása a Dél-dunántúli régióban

A VFC négy éves támogatási rendszere alatt a Dél-dunántúli régióban megvalósult mintegy 3,4 milliárd forint összköltségvetésű fejlesztés-beruházás elősegítette, hogy a vidéki térségek leszakadási folyamata lassuljon. A 1,6 milliárd forint vissza nem térítendő állami támogatással 358 fejlesztési elképzelés valósulhatott meg. Mindez minimális új állami-közalkalmazotti státusz létrehozásával és a meglévő támogatási intézményrendszer felhasználásával. Azok, a köztisztviselők, akik a régióban a támogatási döntések előkészítésében dolgoztak, rész vettek ezen támogatási jogcímek jogszabályi előkészítésében is, valamint a programkészítésben, a kistérségi vidékfejlesztési menedzserek képzésében, aminek eredménye tükröződik a pályázati rendszer végső kedvezményezettek körében tapasztalható pozitív megítélésében. Ebben a komplex rendszerben jól érvényesültek az unió alapelvei (szubszidiaritás, partnerség, programozás).

Összehasonlítva a régióban a VFC hatásait, a SAPARD-ban ugyanazon a néven meghirdetett 3 intézkedés (falumegújítás; diverzifikáció; vidéki infrastruktúra fejlesztés), eredményeivel, kijelenthető, hogy 3,4 milliárd forint összköltségvetésű fejlesztés jött létre a felhasznált 2,4 millió forint támogatással, 112 db támogatott projekt kapcsán. Azaz ugyanakkora összegű fejlesztést, mint ami a VFC hatására létrejött, a SAPARD-dal gyakorlatilag másfélszer több támogatás felhasználásával, a kedvezményezettek kevesebb, mint 1/3-a között szétosztva, sikerült megvalósítani. Tette a program mindezt többszörös apparátussal, nagyságrendekkel lassabban és a kedvezményezettek részéről sokkal kisebb megalégedettséggel.

Az indikátorok elemzésével megállapítható, hogy a *Falumegújítás és fejlesztés, a vidék tárgyi és szellemi öröksége és védelme* intézkedés keretében kisebb támogatási összeg mellett több mint dupla mennyiségű fejlesztés valósulhatott meg a vidékfejlesztési céltámogatás keretében, mint a SAPARD által rendelkezésre bocsátott összeggel.

Az alternatív jövedelemszerzési lehetőségek támogatása intézkedésben is jóval több vállalkozást segített beruházása megvalósításában a VFC, mint a SAPARD, igaz itt a felhasznált támogatás mennyisége is többszörös. Ez a jogcím rendkívül széles körű fejlesztési elképzeléseket hozott felszínre.

A vidéki infrastruktúra fejlesztése és javítása intézkedés az, ahol a SAPARD támogatás majd háromszorosa a VFC-nek és ezt elsősorban

mezőgazdasági utak építésére, felújítására használták fel a kedvezményezettet.

3.4 LEADER+ tapasztalatok a régióban

Mind a kísérleti program, mind az AVOP keretében meghirdetett LEADER+ program azt mutatja, hogy nem idegen a vidéki lakosságtól, hogy programszerűen gondolkodjon, hogy a szükséges útmutatások és mentori segítség mellett kialakítsa saját térségének fejlesztési terveit, és részt vegyen a megvalósítás minden szintjén. Kijelenthető tehát, hogy a régió vidéki lakossága rendelkezik a megfelelő akarattal, ötlettárral és kompetenciával, csak megfelelő keretfeltételek mellett (mentori segítség, intézményi, eljárásrendi támogatás, közösségfejlesztési segítség és jó példák megismerésének és átvételének esélye) lehetőséghez kell juttatni.

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A kutatás eredményeképpen az alábbi **következtetéseket** vontam le:

1. A disszertáció elkészítése során egyre jobban megerősödött bennem az a meggyőződés, hogy az Európai Unió által képviselt vidékfejlesztés nem adaptálható egy az egyben a magyar vidéki térségekre. Amíg az Unióban a családi gazdaságokra épülő birtokstruktúra alakult ki, hazánkban mind a II. Világháború előtti, mind az azt követő struktúra jóval közelebb állt a nagybirtokrendszerhez. Emellett léteztek a háztáji gazdaságok, melyek méretük alapján nem felelnek meg az uniós családi gazdaság kategóriájának. A rendszerváltozás után sok, apró méretű gazdaság jött létre. A nagyüzemek száma is a korábbiak többszörösére emelkedett, kisebb átlagos méretek mellett. A kisgazdaságok esetében általánosságban nem beszélhetünk versenyképességről, legtöbbjük nem éri el az életképesség határát, s nem véletlen, hogy a pályázati pénzekhez eleve nem jutnak hozzá, vagy ha igen, akkor azok gyakran még ronthatnak is jövedelmezőségükön (drága, kihasználatlan gépek, likviditási problémák). A nagyüzemek viszont többszörösen ki tudják használni az uniós forrásokat (pl. gépvásárlás, tároló építés, melyet felajánlanak intervenciók raktárnak, mindezen hatékonyságnövelő intézkedésekkel további munkahelyeket szüntetnek meg). Az így nyert jövedelem egy szűkebb réteg kezében összpontosul, és nem oszlik el a szélesebb vidéki rétegek között. Vagyis az uniós rendszer magyarországi adaptációja következtében érvényesülhet a versenyképesség javítása, a hatékonyság növelése, ezáltal megerősödnek az árutermelést végző, életképes üzemek, ami egyébként üdvözölendő. Viszont nem teljesül a másik szempont, nevezetesen a vidéki népesség foglalkoztatottságának megtartása, a lakosság elvándorlásának megállítása. A mezőgazdasági tevékenységgel felhagyó, vagyis az agrárpolitika hatóköréből kikerülő népesség számára nem nagyon létezik alternatíva.

2. Az Európai Unió vidékfejlesztési politikája a közös agrárpolitika része. Ennek megfelelően hazánkban is a mezőgazdasághoz szorosan kötődő vidékfejlesztési kérdések kerülnek uniós pénzekből finanszírozásra. A többi ágazati politika esetében nem kerül nevesítésre a vidékfejlesztés, így források sincsenek mellérendelve. Az összes vidéki probléma megoldására azonban a közös agrárpolitika II. pillére nem elegendő és nem is kérhető rajta számon.

3. Magyarország mind a természeti, mind a kulturális és társadalmi adottságai terén jó lehetőségeket nyújt a fenntartható, endogén erőforrásokra alapozó, integrált vidékfejlesztés számára, amire egyébként az ország jelenlegi problémáinak tükrében igen nagy szükség lenne. Erőforrásaink kihasználását azonban több tényező is gátolja, mind nemzetközi, mind hazai szinten. Bár az EU-ban a közös agrárpolitikát érintő reformlépések egymást

követik és a Bizottság tisztségviselőinek nyilatkozatai a vidékfejlesztés fontosságát hangsúlyozzák, mégis hiányzik az EU jelenlegi, Közép-Kelet Európa számára előirányzott politikáiból a világos stratégiai irányvonal. Ennek a megfogalmazása és érvényre juttatása egyébként éppen az újonnan csatlakozott országok feladata és legfőbb érdeke lenne.

4. Ma a helyzetfeltárásból kiindulva megfogalmazott céljaink gyakran nincsenek összhangban a megvalósítás eszközeivel. Az intézményrendszer működése nem eléggé hatékony és a magyar vidékfejlesztési politikából is hiányzik a hosszútávon építkező stratégiai gondolkodás.

5. A vidékfejlesztési tervek, helyi vagy országos stratégiák, koncepciók előkészítése során készült tanulmányok, helyzetfeltárá-értékelő fejlesztési dokumentumok nem kellően hasznosulnak.

6. A vidékfejlesztési források hatásainak tekintetében – ha a három, kifejezetten vidékfejlesztési intézkedést vizsgáljuk (falumegújítás és fejlesztés; diverzifikáció; vidéki infrastruktúrafejlesztés) – megállapítható, hogy a célkitűzéseit tekintve két hasonló támogatási forrás, a VFC és a SAPARD eltérő hatásokat eredményezett a régióban. A VFC az adott témák tekintetében gyakorlatilag megegyező forrásokkal rendelkezett, mint a SAPARD, mégis jóval több fejlesztés valósulhatott meg e támogatás igénybevételével és a létrejött eredmények mutatószámokkal mérhető mennyisége is nagyobb. Ebben több tényező is közrejátszott. Azok a szakemberek, akik a régióban a VFC támogatási döntések előkészítésében dolgoztak, részt vettek a támogatási jogcímek jogszabályi előkészítésében, a programkészítésben és a kistérségi vidékfejlesztési menedzserek képzésében is. Ezáltal sikerült egy „felhasználóbarát” pályázati dokumentációt összeállítani, ezzel is hozzájárulva a támogatási források sikeres abszorpciójához.

A VFC „tevékenységének” legnagyobb eredménye, hogy a vidéki lakosság körében egyfajta szemléletváltást indított el és ehhez forrásokat is rendelt, valamint bekapcsolta a helyi szereplők jelentős részét a vidékfejlesztési tervezési és programozási tevékenységbe. Az eredmények ugyan nem mérhetők mutatószámokkal, mégis fontosak, s éppen az eredeti célkitűzések teljesülését, a tanulási folyamat megvalósulását igazolják. Összességében kijelenthető, hogy a VFC – lehetőségeihez képest – teljesítette a legfőbb célkitűzéseit.

7. A SAPARD Program célkitűzései közül néhányat sikerült megvalósítani. Mivel a program támogatásainak döntő többsége közvetlenül a mezőgazdasághoz kapcsolódott, elsősorban az ágazat korszerűsítését szolgálta. Ezzel a program részben eleget tett a *piaci hatékonyság javítását* célzó feladatnak, hozzájárult a termelés bővítéséhez, viszont a hatékonyság növekedésével jelentős számú munkahely megszüntetését is okozta. *Az élelmiszer-biztonság és higiénia, a környezetvédelem és az állatjóllét*

feltételeinek megteremtése területén elért eredménye a felmérés szerint minimális. A magasabb minőségi követelményeknek megfelelő és magasabb hozzáadott értéket képviselő termékek arányának növelésére irányuló törekvés sem nevezhető eredményesnek, a régióban megvalósult fejlesztések csekély száma miatt. Az EU követelményeknek megfelelő környezetvédelmi beruházások, valamint a termelői csoportok felállításának támogatása az intézkedések időbeni meghirdetésének hiányában nem realizálódhatott. A munkahelyek megtartása és új munkahelyek teremtése a vidéki területeken célkitűzést részben sikerült elérni, viszont bizonyos vállalkozások esetében csökkent a foglalkoztatás, holott alapvető célkitűzése volt a programnak, hogy a munkahelyek száma a támogatások igénybevétele során nem csökkenhet. Mivel a vidékfejlesztési intézkedésekre fordított támogatások az összes támogatásnak csupán a 28 %-át tették ki, azon belül is a pénzek 68 %-át infrastrukturális beruházásra, elsősorban mezőgazdasági bekötőutak létrehozására fordították, így kijelenthetjük, hogy gyengén, áttételesen járult csak hozzá a vidéki területek népességmegtartó képességének növeléséhez.

10. Mind a LEADER jellegű kísérleti program, mind az AVOP keretében meghirdetett LEADER+ program tapasztalatait azt támasztják alá, hogy az endogén, integrált vidékfejlesztési programok életképességek a régióban. A Dél-dunántúli régió vidéki lakossága képes arra, hogy kialakítsa és megvalósítsa fenntartható helyi vidékfejlesztési terveit.

A következtetések rendszerezése során a következő **javaslatok** fogalmazódtak meg bennem:

1. Mivel sem a magyar vidék, sem a magyar mezőgazdaság nem hasonlítható a nyugat-európai országok vidékéhez és agráriumához, nem adaptálható változtatás nélkül az uniós vidékfejlesztési politika sem. A hazai vidékfejlesztés komplex megközelítést követel meg, nem szűkíthető le a mezőgazdasághoz kapcsolódó intézkedésekre.

2. A vidékfejlesztési tervek, stratégiák előkészítése során készült tanulmányokat, dokumentumokat jobban lehetne hasznosítani, ha a programozás helyzetfeltárása során felmerülő problémák ok-okozati összefüggéseikben kerülnének bemutatásra. A strukturált rendszer ezáltal áttekinthető, fontossági sorrendet tükröző, a legégetőbb – korlátozott számú – problémát kiemelő, végső soron a döntéshozók számára használhatóbb lehetne.

3. A különböző feltáró, javaslattevő tanulmányok akkor lennének hatékonyabban hasznosíthatók, ha a javaslattevők az adott fejlesztési tervhez, a különböző rendeletekben meghatározott intézkedésekhez és konkrét forráshoz rendelnék ötleteiket, továbbá a szükséges, de nem létező források megteremtésére felhívnák a figyelmet.

4. A Dél-dunántúli régióban eredményes, komplex hatású vidékfejlesztési tevékenységhez a következőkre van szükség:

- partnerségre alapuló programozás, a helyi adottságokra építve és a helyi szereplők bevonásával, rangsorolva a felmerülő problémákat és első lépésben az alapvető problémák megoldására fókuszálva,
- a helyi szereplők részvételének biztosítása nemcsak a tervezésben, hanem a projektek kiválasztásának folyamatában is,
- legalább regionális szinten intézményesített kormányzati szerepvállalás mindezen folyamatok szakmai koordinációjában és a szükséges információk, valamint a speciális tudás közvetítése a helyi szereplők számára,
- a programok prioritásai a társadalmi hasznosság szempontjai alapján kerüljenek meghatározásra és ne a rövidtávú haszonra építő lobbierdekek mentén,
- a helyi források kiegészítése érdekében további támogatási összegek biztosítása.

5. ÚJ KUTATÁSI EREDMÉNYEK

1. Komplex elemzési eljárással (naturális elemzés, indikátorok, kérdőíves felmérés, mélyinterjúk) elvégeztem a Dél-dunántúli régióban, a folytonosságot jelentő vidékfejlesztési támogatások hasznosulásának vizsgálatát. Ajánlásokat fogalmaztam meg a további támogatások hatékonyabb felhasználása érdekében.
2. Megállapítottam, hogy a csatlakozás előtti, az EU logikája szerint alkalmazott vidékfejlesztési intézkedések – a szerény források ellenére is –, jól szolgálták a célul kitűzött felkészülési (tanulási) folyamatot.
3. Rámutattam arra, hogy – különösen a SAPARD program – megkésettisége és előkészítetlensége, valamint a korlátozott források miatt, a különböző vidékfejlesztési intézkedések nem eredményeztek (eredményezhettek) látványos előrelépéseket, de hozzásegítették az érintetteket (leginkább a gazdálkodókat), hogy a jövőbeni, sokkal jelentősebb források megszerzésében nagyobb eséllyel induljanak.
4. Az alkalmazott vidékfejlesztési intézkedések eredményeinek elemzésével bizonyítom, hogy a hosszútávon fenntartható, az endogén erőforrások erőteljes hasznosítására alapozó és a különféle pénzügyi források összehangolt felhasználásán nyugvó, komplex vidékfejlesztés kínálja a leginkább célravezető megoldást.
5. Tapasztalataim szerint, a jövőbeni vidékfejlesztés sikere nagyban múlik azon, hogy – a pályázati rendszerek egyszerűsítése és átláthatóbbá tétele mellett – kialakításra és működtetésre kerülnek-e a teljesülést és a teljesítményeket objektíven mérő, ellenőrző (kontrolling) rendszerek.

6. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

IDEGEN NYELVEN TELJES TERJEDELEMBEN MEGJELENT KÖZLEMÉNYEK

- **Sáriné Csajka Edina:** Preparation for the LEADER programme in Hungary. In: Buletinul Universităţii De Ştiinţe Agricole Şi Medicină Veterinară Cluj-Napoca, Volumul 60 2004. 231-236.p.
- **Sáriné Csajka Edina:** Opportunities of direct and online marketing in rural areas. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés és Agrárinformatika (AVA-2) Nemzetközi Konferencia, Debrecen, 2005. április 7-8. (CD)

MAGYAR NYELVEN TELJES TERJEDELEMBEN MEGJELENT KÖZLEMÉNYEK

- **Sáriné Csajka Edina,** Sarudi Csaba, Sári László: LEADER+ jellegű kísérleti programok a Dél-dunántúli Régióban In: Acta Scientiarum Socialium (Historia, Oeconomia, Paedagogia, Philosophia, Sociologia), 2003. XIV. sz. 75-87. p.
- **Sáriné Csajka Edina,** Sári László: Vidékfejlesztés a csatlakozás után. Mostohagyerek vagy második pillér? In: Falu Város Régió 2003/5. szám 49-58. p.
- **Sáriné Csajka Edina:** Felismerni – és élni a lehetőséggel In: Az Európai Unió Agrárgazdasága, 2004. 9. évfolyam 5-6. szám 19-22. p.
- **Sáriné Csajka Edina:** A vidékfejlesztési támogatások jogszabályi hátterének áttekintése az Európai Unióban és hazánkban 2006-ig, In: Dolgozatok a Gazdasági jog témaköreiből, Kaposvár, 2004.
- Horváth Bernadett, **Sáriné Csajka Edina:** A vidék és az integrációk kapcsolata. IV. Alföldi Tudományos Tájgazdálkodási Napok, Mezőtúr, 2004. október 21-22. (CD)
- **Sáriné Csajka Edina:** LEADER+ - Kitorési lehetőség a vidéken élők számára? A falu. XXI. évfolyam 2006. Tavasz, 37-42. p.

← Formázott: Felsorolás és számozás

PROCEEDINGS-BEN MEGJELENT ABSZTRAKTOK

- **Sáriné Csajka Edina**, Magay Miklós: Az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapból támogatható agrár- és vidékfejlesztési intézkedések forrásainak összefüggésrendszere Magyarországon 2004-2006 között. Győr, EU Napok, 2003. dec. 13. (poszter)(CD-n)
- Magay Miklós, **Sáriné Csajka Edina**: Miértek és hogyanok a Nemzeti Fejlesztési Tervvel kapcsolatban. Győr, EU Napok, 2003. dec. 13. (poszter)(CD-n)
- **Sáriné Csajka Edina**: Variációk egy témára, Vidékfejlesztés magyar és szász módra. IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös 2004. 03. 25-26. 111. p.

ELŐADÁSOK

- **Sáriné Csajka Edina, Sári László**: Az agrárstruktúra átalakítás és a vidékfejlesztés EU-társfinanszírozott támogatási rendszere hazánkban 2004-2006 között. Győr EU Napok, 2003. dec. 13.
- **Sáriné Csajka Edina**: Az Európai vidékpolitika fejlődése, a LEADER Program jelentősége. LEADER mobilizációs nap, Kaposvár 2005. május 26.
- **Sáriné Csajka Edina**: A LEADER módszertan hét alappillére. LEADER mobilizációs nap, Kaposvár 2005. május 26.
- **Sáriné Csajka Edina**: A vidékfejlesztés új lehetőségei az Európai Unióban és hazánkban. Ph. D. Kerekasztal. Kaposvár, 2005. november 28.
- **Sáriné Csajka Edina**: Új esély a vidéken élők számára? Tavaszi Szél Konferencia. Kaposvár, 2006. május 4-7.
- **Sáriné Csajka Edina**: LEADER+ - Kitérés lehetősége a vidéken élők számára? A falu. XXI. évfolyam 2006. Tavasz, 37-42. p.